

PŘEMYSL HOUDA
NORMALIZAČNÍ FESTIVAL:
SOCIALISTICKÉ PARADOXY
A POSTSOCIALISTICKÉ
KOREKCE

UNIVERZITA
KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ
KAROLINUM
2019

KAPITOLA PÁTÁ

ŠEDÁ ZÓNA?

Zajíček (Z): Jak se cejtíš v televizi, když tě natácej a pak se vidíš?

Plíhal (P): Jak „debil“.

Z: „Byl“ si v televizi někde.

P: Jak „debil“, no.

Z: Jo, jak „debil“. Aha, já jsem nerozuměl. Promiň.

A proč tam teda lezeš?

P: Já jsem myslel, že to bude dobrý, a už vidím, že to dobrý není.

Že je lepší hrát jako spíš po těch klubech než... Že to není ono, no,
prostě. To nepatří k tomu asi, určitě.

Z: A když se tě zeptám, jestli další televizní nabídky odmítneš?

P: A tož jednu mám. Jako to je poslední, jestli to nevyjde, tak potom se
na to vykašlu určitě. Mám jí dělat v zimě v brněnském [studiu]
s Nerezama na půl jako, a že jako je možný si to dělat podle sebe...

Nepublikovaný rozhovor Ladislava Zajíčka s Karlem Plíhalem,

Lipnice nad Sázavou 1984¹⁶²

162 Přepsáno dle videonahrávky, kterou na festivalu v Lipnici nad Sázavou
pořídil v roce 1984 Ladislav Zajíček. Soukromý archiv autora.

V dokumentu Charty 77 nazvaném *Právo na dějiny* (1984) si jeho autoři – Rudolf a Jan P. Kučera – vytyčili úkol analyzovat československou oficiální historiografii. Na textu, který zvláště mezi chartovními historiky vyvolal ve své době některé až zuřivě nesouhlasné reakce (pro nekompetentnost nebo třeba pro upřednostňování křesťansko-katolického pojetí dějin), si chceme všimnout jen jednoho jediného, z našeho hlediska však velice zajímavého aspektu, a sice přístupu obou autorů k veřejnému (oficiálnímu) prostoru.

Na několika místech dokumentu se v této věci vyjádřili docela jasně, nedvojznačně: „Bez nadsázky lze říci, že v dnešní oficiální historiografii nejsou žádné velké osobnosti, které by svým dílem sehrávaly v jakémkoli ohledu významnější úlohu.“¹⁶³

Podle Rudolfa a Jana P. Kučery samozřejmě existovali i „jiní“ čeští a slovenští historici – ti, kteří „raději obětovali svůj oficiální statut než svou profesionální čest“ – a ti byli nesmírně cenní (přechovávali paměť našeho národa), jenže s jejich texty se širší veřejnost seznámít nemohla, jelikož byli buď v exilu, nebo – zůstali-li v Československu – byla jejich publikační činnost známa jen úzkému okruhu přátel.

Dokument Charty 77 *Právo na dějiny* je nebývale průzračným příkladem jedné specifické disidentské ideologie, považující pozdně socialistický veřejný (oficiální) prostor za prostor apriori toxický. Tento prostor – zamořený přetvářkou, lží, manipulací – delegitimizoval či kazil každého, kdo do něj vstoupil; nemohlo v něm vzniknout nic „pravdivého“.¹⁶⁴ Nic mezi (či para) neexistovalo nebo přesněji – jak v případě historické obce konstatovali sami autoři *Práva na dějiny* – existovalo „několik poctivých historiků (ale ubývá jich ze dne na den), kteří ještě smějí oficiálně publikovat, avšak jen za tu cenu, že je jim dovoleno vstoupit pouze do odlehlych, přes-

163 „Analýza současného stavu československého oficiálního dějepisectví nazvaná Právo na dějiny“ (20. květen 1984). In B. Cisařovská – V. Prečan (ed.): *Charta 77, II (1984–1989)*, s. 625–631.

164 Autoři *Práva na dějiny* k tomu například autoritativně píší, „že o politických dějinách tohoto státu od roku 1918 až po dnešek nebylo napsáno nic pravdivého“ (*ibid.*).

ně vymezených koutů pralesa, které moc pokládá za nevýznamné¹⁶⁵.

Tento binární model (toxický a delegitimující veřejný prostor / pravdivý a jediný legitimní *paralelní* prostor, kam se uchylují „poslední spravedliví“) chceme zproblematisovat, a to přesto, že po roce 1989 v české historiografii (a nejen v historiografii, ale i v médiích a ve vyprávěních pamětníků) zdomácněl.¹⁶⁶ Historik Jan Tesař jej v dobové polemice s autory *Práva na dějiny* oprávněně označil¹⁶⁷ za projev typický pro ghetto a sekstu.

Neudržitelný je tento model především proto, že jím nelze vysvětlit neuvěřitelné množství nejrozmanitějších aktivit a vůbec životních stylů, které byly s pozdně socialistickým veřejným (oficiálním) prostorem pevně spjaty, neboť z něj vyrůstaly, a které přitom velká část lidí považovala za smysluplné.

Binární model nám přitom nabízí jen jedno donekonečna se opakující vysvětlení vzniku a trvání takovýchto aktivit a životních stylů: Byly to „ostrůvky svobody“, „zázraky“, „výjimky z pravidla vydolované navzdory režimu“ atd.

Podle nás to nebyly výjimky, bylo to pravidlo, pokud ovšem nechceme tvrdit, že v jedné velké výjimce žila celá pozdně socialistická společnost.

V této kapitole nebude hovořit ani o „životě ve lži“, ani o „životě v pravdě“. Takové kategorie přenecháme k posouzení jiným. Svou pozornost raději zaměříme na to, jakým způsobem se ve veřejném prostoru dennodenně pohybovali lidé, kteří v menších i větších městech organizovali události (folkové a rockové koncerty) nebo „dělali“ věci (vydávali desky

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Domestifikaci původně disidentské ideologie (jedné z mnoha, disent nebyl jen jeden) jsme si v případě folku ukázali na konstrukci „diskurzu pódia“. I tento „folkový“ diskurz má samozřejmě svébytné kořeny před rokem 1989. Příkladem jednoho takového kořínek je ostatně i rozhovor, jímž jsme otevřeli tuto kapitolu. Zajíček v něm zastává ve vztahu k pozdně socialistickému veřejnému prostoru nesmiřitelný postoj (je to toxiccká sféra, na které slušný člověk nemá co dělat), zatímco Plíhal tento postoj svými reálnými činy problematizuje, tím dochází ke konfliktní – misty až absurdní – interakci mezi těmito dvěma lidmi.

¹⁶⁷ J. Tesař: Problém politický (lze zhlédnout i online, <http://www.ceskenarodnilisty.cz/e-knihy/hlasy-k-ceskym-dejinam.pdf>).

atd.)¹⁶⁸, jež tehdy byly a jsou i retrospektivně všeobecně považovány za smysluplné. Budeme se tedy zajímat o tu nejobyčejnější pozdně socialistickou každodennost.

Rozhovory, z nichž budeme v této kapitole citovat, byly natočeny v průběhu let 2017 a 2018.

KAŽDODENNÍ REINTERPRETACE

Josef Grim (narozen 1948) vedl od poloviny 70. let svazácký klub mladých v Karviné. O pár let později se stal předsedou svazáckého městského výboru a na začátku 80. let byl jmenován ředitelem Závodního klubu ROH Dolu Československé armády. V průběhu let organizoval krajská kola Porty nebo třeba také festival „angažované“ písni Černá růže, ale nejen to, jako místní svazácký funkcionář, který měl svého času na starosti mládež více než sedmdesátisícového severomoravského města, toho dělal mnohem více – organizoval společné výlety do přírody, angažoval se v Hnutí Brontosaurus („třeba jsme jeli s kytarama a mandolinama vyčistit řeku“), vymýšlel akce k uctění nejrůznějších výročí atd. Povinnosti svazáckého funkcionáře s tím, co v rozhovoru označoval slovem „zábava“, propojoval následovně:

Na výročí Slovenského národního povstání jsme zakoupili z vlastních peněz věnec a jeli na Strečno. Tam jsou ale pochovaní francouzští partyzáni, francouzští! Takže pro mě bylo složité tam oficiálně jet. A tak jsme to vybubnovali pro jistotu předem. Měli jsme kamarády v místním tisku. Jako že „klub mladých vyjíždí uctít památku hrdinů“. Tak o tom napsali. I fotky jsme slíbili. A pak jsme opravdu vyšli na to Strečno. Ještě nebylo tak dlouho po válce a hodně kluků, partyzánů, vojáků tam zahynulo, takže s tím položit tam věnec jsem neměl žádný problém. A tak jsme ho položili, ale tím to neskončilo, tím to teprve začalo. Po oficiálním ceremoniálu jsme totiž dva dny putovali po Slovensku. Normální

168 Záměrně jsme se zaměřili (s výjimkou Ivana Rösslera) na lidi, kteří „dělali“ věci na severní Moravě, anebo na lidi, kteří odtud pocházeli a toto prostředí, než například odešli studovat vysoké školy (Petr Trněný), dobře znali.

vandr. Trampové jsme byli. Fotky se potom samozřejmě dodaly do redakce k článku, ve kterém se říkalo, teď už v minulém čase, že „mladí lidé oslavili“ a tak dál.

Oficiálnímu cíli výpravy na Strečno je v Grimově příběhu změněn význam hned dvojím způsobem. Nejprve je vypravěčem redefinován vlastní výstup na Strečno (věnec byl položen tam, kde bojovali francouzští partyzáni), abychom se následně dozvěděli, že tento výstup – ať už jím mladí lidé uctili francouzské, nebo jakékoli jiné bojovníky s nacismem – nebyl tím pravým cílem karvinské výpravy. Nebyl jejím zavřením, ale – jak Grim zdůrazňuje – jejím začátkem. Oficiální cíl výpravy nebyl nicméně jiným než *vstupenkou* otevírající dveře k cíli „skutečnému“, a tím byl dvoudenní tramping. Karvinská výprava připomínající si výročí SNP, již Grimovy přátelé v místním tisku prezentovali v patřičných autoritativních frázích („*klub mladých vyjízdí uctít památku hrdinů*“ atd.), tak byla vnitřně reinterpretována. Byl jí vpraven význam, který nikde nebyl oficiálně zapsán a který „oficiální“ cíl výpravy nerozporoval (Grim neměl žádný „morální“ problém položit jakožto svazák funkcionář věnec u příležitosti výročí SNP), který ji však přioděl jiným smyslem, než jaký původně měla být.

Tímto způsobem – neustálou tvůrčí reinterpretací autoritativního jazyka ve všech možných kontextech – Grim žil svůj život místního svazáckého funkcionáře. Výstup na Strečno nebyl výjimkou, ale pravidlem. Když měl „jeho“ klub mladých zahrát na stranické konferenci delegátům, opět s tím neměl žádný problém a zahrál (pod portréty stranických vůdců):

Nehráli jsme ale žádné revoluční písni, nic ruského nebo sovětského, vždyť my jsme to ani neuměli, hráli jsme normální bluegrass, a užili jsme si to jako každý jiný hraní.

Totéž se dělo na prvního máje, na výročí Říjnové revoluce, o Mezinárodním dni žen atd.

Tato neustálá reinterpretace ideologických symbolů (přepis teorie do každodennosti) nebyla motivována potřebou „politicky se vzepřít“. O politiku v úzkém smyslu slova v klubu nešlo:

O politice se v klubu nikdy nemluvilo. Tam to nehrálo roli. Tam to šlo bokem. Scházeli se tam študáci, neštudáci, havíři, nehavíři, politiku tam ale nikdo neřešil. To, co tam všechny tállo, byla muzika a parta, která tam byla. Byl jsi ve straně, nebo nebyl? To byl tvůj problém, tvé rozhodnutí. To se neřešilo. Šlo o něco jiného.¹⁶⁹

Grim svou pozici v pozdně socialistickém systému popsal jednoduše: „Byl jsem při tom.“

TAKTICI POZDníHO SOCIALISMU

V knize *The Practice of Everyday Life* rozlišuje Michel de Certeau mezi strategií a taktikou.¹⁷⁰ Strategie se podle tohoto francouzského jezuitského kněze stává možnou v tom případě, že autonomní subjekt – obdařený vůlí a mocí – může být izolován od světa (od prostředí). Jinými slovy, strategie předpokládá existenci nějakého zřetelně ohraničeného místa, jež se následně může stát strategovou základnou, z níž může navazovat vztahy s druhým (odlišným), který se nachází vně.

Oproti tomu taktika s žádným takovým jasně ohraničeným (odlišným) místem počítat nemůže, neboť takovým místem taktik nedisponuje. Místo, na kterém operuje (kam se „vkrádá“ či kam „vniká“, a to „fragmentálně“, aniž by ho uchopil v jeho úplnosti), nalezní druhému. A tak musí být taktik neustále na lově. Je závislý na čase, neboť své „zisky“ nemůže kapitalizovat (nemá na rozdíl od stratega místo, kde by je mohl uchovávat). Musí proto být připraven a schopen jakoukoli „událost“, která se naskytne, transformovat do „příležitosti“, kterou je třeba využít. Taktiku, jak ji definuje de Certeau, je tudíž třeba chápat (na rozdíl od strategie) především jako úto-

169 Tato pozice je u lidí, kteří před rokem 1989 provozovali různé svazácké kluby mládeže, docela obvyklá. Karel Mottl, člen organizátorského týmu ostravského Folkového kolotoče o „svém“ klubu vypráví takřka identickými slovy jako Josef Grim: „My jsme neměli vůbec žádné politické ambice. Nějaká Charta, nic takového. Nás bavila muzika. Klub. Bylo to apolitické. Bylo to mimo. Když se podívám na složení lidí, který to dělali (*klub, pozn. autora*), tak tam byli třeba i lidé, který byli v partaji. O tom ale nikdo moc nepřemýšlel. To až pak, až v roce 1989.“

170 M. Certeau de: *The Practice of Everyday Life*, s. xix.

čiště „slabých“. To „slabý“ musí být připraven jednat jako takтик, aby mohl pro své účely využívat reprezentace hegemonní kultury, která na něj byla, bez možnosti ji změnit přímou konfrontací, uvalena.

Takové rozlišení mezi strategií a taktikou je pro nás nesmírně užitečné, jelikož svou definicí taktiky (a jednání taktika) de Certeau podrývá jednu běžně přijímanou dichotomii, a sice vztah *aktivní* produkce – *pasivní* spotřeba/konzumace. De Certeau nám totiž říká, že aktivní a tvůrčí nemusí zdaleka být jen ten, kdo něco vytváří (například autor textu), ale i ten, kdo toto něco následně spotřebovává/konzumuje (čtenář textu). Spotřebě tak de Certeau rozumí jako „tiché produkci“¹⁷¹ (nikoli jako pasivnímu přijetí).

Tento aspekt de Certeauovy analýzy je klíčový, neboť nám umožňuje, abychom v takových postavách, jakou byl Josef Grim, spatřovali *aktivní* tvůrce nových skutečností pozdně socialistického světa, a to přesto, že tvorba lidí jako Grim zůstávala docela „neviditelná“, neboť sestávala z opakování „starého“. Kdybychom ji posuzovali jen na základě archivních dokumentů, které tito lidé komponovali, narazili bychom na záplavu stále „stejných“ formulací (frází), které si vypůjčovali z pozdně socialistického ideologického (hegemonního) jazyka. Tomu se naučili snadno (slyšeli jej koneckonců denně v televizi, na schůzích, ve škole, četli jej v novinách atd.), ale používali jej po svém způsobu.

Můžeme to říci i obecněji (a s odkazem na Ferdinandu de Saussura¹⁷²): Jedna věc je definovat pravidla nějakého jazykového systému (*langue*), druhá věc je konkrétní realizace těchto pravidel v promluvě (*parole*). Pole působnosti pozdně socialistického taktika, který nemá vliv na nastavení pravidel, nastává až právě v jejich všední realizaci.

Na straně druhé však dodejme, že de Certeauovo pojímání taktiky jako zbraně „slabých“ v našem případě neobstojí, a to hned ze dvou důvodů. Tím prvním je nemožnost připsat přívlásek „slabý“ lidem, jakým byl Josef Grim (svého času svazácký funkcionář sedmdesátitisícového města). Pokud by-

¹⁷¹ Ibid., s. xxi.

¹⁷² F. Saussure de: *Kurs obecné lingvistiky*.

chom tak učinili, byli bychom vystaveni těžko řešitelné otázce, která by zněla: Kdo byl tedy tím „silným“, tj. strategem, který v pozdně socialistickém světě definoval pravidla jazykového systému?¹⁷³

Druhým důvodem, proč by v našem pozdně socialistickém případě bylo zavádějící přijmout de Certeauem definovanou taktiku jako zbraň „slabých“ spočívá v tom, že pokud bychom to formulovali tímto způsobem, předpokládali bychom existenci vědomé subverzivní činnosti lidí, jako byl Josef Grim. Předpokládali bychom, že tu byla vrstva lidí (například vyšších svazákých funkcionářů), kteří taktickou lstí, příležitostnou přetvárkou atd. vědomě podvraceli pozdně socialistický systém. My však tvrdíme něco jiného, a sice že v posrpnové československé společnosti panovala (až na výjimky) obecná distance vůči doslovním (jednoznačným) významům ideologického jazyka, což ale vůbec nebránilo tomu, aby lidé pomocí téhož jazyka zabydlovali pozdně socialistický svět realitami, které považovali za zajímavé, a díky kterým o svých životech uvažovali jako o životech naplněných a smysluplných.

Nenapadlo by je o této své pozici hovořit v pojmech typu „podvracení“, „kolaborace“. Nežili ani ve lži. Tito lidé prostě žili své každodenní životy v systému, jehož hegemonické postavení pokládali za dané jednou provždy (v čemž je ostatně utvrdila invaze vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968).¹⁷⁴

¹⁷³ Nezapomeňme, že jsme si ve druhé kapitole ukázali, že ve vztahu k ideologickému jazyku byl ve stejném postavení jako Josef Grim i (možná paradoxně) Gustáv Husák - i ten musel své konkrétní promluvy upravovat (a opravovat, jak za něj následně činilo *Rudé právo*, jak jsme si ukázali ve druhé kapitole) dle pravidel jazykového systému, kterému byl „podroben“.

¹⁷⁴ Velice poučný je pro naši pozici přístup, který v knize *Čas Cikánů* rozvinul antropolog Michael Stewart. Stewart pobýval v 80. letech v jedné z maďarských romských osad a ve zmíněné knize přesvědčivě ukázal, jak si Romové dokázali přivlastňovat nejrůznější předměty, zpodobení nebo instituce světa, který považovali za svět jim „vnější“ (svět *gadžů*), a převracet jejich *gadžovské* významy. Tím mohli zůstat Romy ve světě *gadžů*, aniž by předměty, zpodobení a instituce *gadžovského světa* zjevně odmítali. Romské pozici lze rozumět jako jednomu konkrétnímu příkladu uplatnění „taktiky“ (v tomto případě subverzivnějšího typu), který více než náš případ odpovídá taktice „slabých“, jak o ní hovoří de Certeau, protože Romové se nacházeli na nejnižším stupni maďarské socialistické společnosti.

Jak z retrospektivy vypráví Josef Grim, který za svou činnost v oblasti folkové a countryové hudby dostal v roce 1986 (mimořádne ve stejném roce jako písničkář Vladimír Merta) nejvyšší ocenění Porty (Zlatá Porta): „Byl jsem při tom. Oni trochu zahákovali mě, já trochu zahákoval je.“

Lidé jako Grim (ale v širším smyslu většina obyvatel pozdně socialistického Československa) byli uvnitř i vně systému, a to v jednu jedinou chvíli.

* * *

Český filozof Karel Kosík v eseji *Hašek a Kafka neboli groteskní svět*¹⁷⁵ zdůrazňuje tu skutečnost, že Švejk (další příklad de Certeauova taktiky) byl sluha – nejprve feldkuráta Katze, následně nadporučíka Lukáše. Vztah sluhy a pána však Kosík vzápětí problematizuje:

Pán dává příkazy, sluha je provádí. Pán je záměrem a sluha jeho realizací. Jelikož však je rozkaz obecný a nabývá pravé podoby teprve realizací, může se obrátit proti pánovi; při uskutečňování rozkazu se objevilo tolik nepředvídaných okolností, že pán svůj záměr ve sluhově provedení již nepoznává. Sluha je pouze nástroj pánova záměru, ale jelikož je činný, vyvolává situace, které zvracejí původní pánovy plány.¹⁷⁶

Za „pána“ si v našem případě můžeme dosadit pozdně socialistický ideologický jazyk (neosobní mechanismus se všemi svými pravidly), za „sluhu“ Josefa Grima. Pravidla ideologického jazyka Grimovi vyznačují místo, na kterém je třeba se pohybovat. Grim toto místo nemá žádný problém přjmout za své, avšak s pravidly tohoto jazykového mechanismu pracuje tvůrčím (nejednoznačným) způsobem. Z rituálního uctění padlých v průběhu Slovenského národního povstání činí vandr, z nutnosti zahrát na stranické konferenci pro změnu bluegrassový koncert.

Grim ukazuje, že *realizace* pravidla (sluha) může pravidlo natolik přetvořit, že spíše *realizace* pravidla než pravidlo samotné se v konečném důsledku stává pánum situace. Pravidlo by totiž potřebovalo „pravidlo pravidla“, a to zase „pra-

¹⁷⁵ In: K. Kosík: *Století Markety Samsové*.

¹⁷⁶ Ibid., s. 122–123.

vidlo pravidla pravidla“ (a dále ad absurdum), aby si zajistilo svou jednoznačnou realizaci a udrželo si pozici pána, protože jinak zůstává každé jednotlivé slovo, jehož význam pravidlo pojmenovává, otevřeno – řečeno s Wittgensteinem – „jazykové hře“.¹⁷⁷

ŠÉF JAKO NORMÁLNÍ ČLOVĚK

Na vyprávění Josefa Grima si chceme všimnout ještě jedné věci, a sice způsobu, jímž hovoří o svém někdejším šéfovi. Grimův šéf je označován jako „předseda okresu“ (o jiném nadřízeném se Grim nezmiňuje). Podle Grima byl tento člověk *normální*. Na jiném místě o něm vypráví jako o „velmi rozumném psychologovi s velkým nadhledem“. Grim si s ním proto mohl tykat a hovořit s ním – znova – *normálně*.

Motiv *normálnosti* nadřízeného, zvláště pak přímého nadřízeného, kterého vypravěč zná osobně, nalezneme i v dalších vyprávěních. Toto slovo je zcela běžné. *Normální* je třeba programová ředitelka Domu kultury OKD, v jehož sále se rok co rok konal ostravský Folkový kolotoč. Karel Mottl (naroden 1955), člen organizátorského týmu tohoto festivalu, vzpomíná, že tato „ředitelka“ byla ještě k tomu „s námi“ a byla „naše“; dokonce ji přijímá do imaginární rodiny (byla to taková naše máma, která nás chráníla před „průserem“).

S nadřízenými – v tomto případě s nadřízenými svazáky – měl velmi dobrý vztah třeba i Petr Trněný (naroden 1961), který v 80. letech studoval v Praze vysokou školu a současně v klubu na Strahově pořádal (jako vedoucí svazácké buňky) rockové a folkové koncerty:

Kluci svazáci nad námi drželi ochrannou ruku. Považovali za dobré, co jsme dělali. Předseda fakultního výboru – náš nejvyšší orgán – nám pomáhal. Někteří z nich na ty koncerty chodi-

¹⁷⁷ Ve svých *Filosofických zkoumáních* Wittgenstein říká, že pojmenování „ještě není vůbec žádným tahem v řečové hře, – není jím zrovna tak, jako není tahem v šachové hře postavení šachové figurky na šachovnici“ (s. 37, fragment 49). Pojmenováním se podle Wittgensteina ještě nic „neučinilo“. Je toliko „přípravou“ k popisování.

li. [...] Komunikace s fakultním výborem byla pozitivní. Po-zdravili jsme. Někdy jsem tam za nimi zašel [na výbor]. Byli to všechno velmi slušní lidé. [...] S bývalým předsedou se vídám do-dnes.¹⁷⁸

Slovo normální (pojmy jako „byl/byla náš/naše“ nebo „slušný“ považujeme za jeho ekvivalenty), jímž narátoři charakterizují své nadřízené, si pro naši analýzu chceme vypůjčit, ale chceme mu vpravit jeden konkrétní význam. Podle nás toto slovo neoznačuje „průměrného“ člověka, nějakou „normu“. Toto slovo říká něco jiného, a sice že normálnost „normálních“ lidí spočívala v jejich ochotě nečít produkci ideologického jazyka v předvídatelných a jednoznačných významech (jak to činil ideolog, který je považoval za jednoznačné a pravdivé, anebo disident, který je považoval za jednoznačné, nicméně lživé¹⁷⁹). Pro tyto (*normální*) lidi byl ideologický jazyk pozdního socialismu otevřen rozličným interpretacím. Nehledali v něm ani jednoznačnost, ani pravdu. Spíše byli připraveni, a to přesto, že se někdy nacházeli i v docela významných funkcích („předseda okresu“, „ředitelka, „předseda fakultního výboru“), podílet se na hledání významů nových (dvojznačnějších), anebo alespoň takové hledání umožňovali či třeba jen tolerovali. Právě tato schopnost z nich v očích narátorů činila *normální* lidi, „jedny z nás“, tedy lidi, kteří ideologický jazyk neodmítali, nebouřili se proti němu (a reprodukovali ho, čímž ho samozřejmě rozmnogožovali), avšak odmítali jeho jednotlivým formulacím připisovat stabilní a jednou pro vždy dané významy, které by pak brali vážně. Tento jazyk byl díky práci, kterou s ním všichni tito *normální* lidé den za dnem vykonávali, živým a proměnlivým jazykem, třebaže jeho větné konstrukce, jež

¹⁷⁸ O normálnosti přímých nadřízených bychom mohli mluvit ještě dlouho – například Jindřich Šrejber, který byl v organizačním týmu Party v jejích „ústeckých“ počátcích, pracoval od 70. let v krajském kulturním středisku (Ústí nad Labem). Jeho šéf (Šrejber: „ředitel, člen ideologické komise“) byl například „dobrý“. Proč? Na „poměrně vysokých postech“ zaměstnával „čtyři vyloučené členy partaje“. Jan Horák (ještě o něm budeme v této kapitole hovořit) vedl klub mládeže v Opavě. Jeho šéf byl „tak trochu posera, ale jinak se s ním dalo mluvit“ atd. atd.

¹⁷⁹ Vzpomeňme Mottlovu distanci (jedna z předcházejících poznámek v této kapitole) vůči disentu a zdůraznění *apolitičnosti*.

lze dnes dohledat v tisících kopiích v archivech všech úrovní, byly stále stejné, neměnné.¹⁸⁰

Smíme-li tuto pasáž zakončit poněkud literárněji, pak můžeme říci, že ideologický jazyk pozdního socialismu lze připodobnit k básničkám Lewise Carolla, jež zná každé malé dítě z příběhů o Alence. Carollový básničky obsahují řadu slov bez významu. *Normální* lidé vnímali ideologický jazyk stejně, nakládali s ním po carollovsku. Slova, která si z něj vypůjčovali a pečlivě kopírovali, považovali za slova bez významu (a tudíž za slova mimo dosah pravdy a lži), nebo, lépe řečeno, za slova, kterým přidělovali význam teprve svou činností.

Ve světě, kde věci fungují tímto způsobem (po carollovsku), mohou veškeré aktivity zvenčí vyhlížet socialisticky, avšak svým obsahem mohou být nesmírně různorodé, neurčitelné a otevřené nejrůznějším posunům. Slovy jednoho z nářátorů (Trněný): „My jsme v té době razili heslo, že SSM je takový, jaký si ho uděláš.“

NEPŘÍTOMNÝ/VŠUDYPŘÍTOMNÝ

Ivan Rössler (narozen 1945) pracoval od konce 70. let v Československém rozhlasu a později (od roku 1984) ve vydavatelství

180 *Normální* lidé se ale vyznačovali i něčím jiným než otevřeným čtením ideologického jazyka. Pro Milana Kaplana – hlavu organizačního týmu Folkového kolotoče, a tedy spolupracovníka již zmínovaného Karla Mottla – byli *normální* lidé rovněž jeho spolupracovníci v rozhlasu, kde pracoval. *Normální* byli proto, že mu umožňovali, aby v pracovní době „pracoval“ na tom, co ho bavilo, co ale s jeho prací v rozhlasu nemělo nic společného – na Folkovém kolotoči, který sami někteří z nich navštěvovali. *Normální* lidé v rozhlasu proto Kaplana „kryli“, „vycházeli mu vstříc“ atd., a tak Kaplan mohl „odcházet z práce v pracovní době“ nebo „využívat pracovní telefon“, což – jak říká Kaplan – bylo zásadní, neboť jinak by neměl šanci své „mimopracovní“ aktivity realizovat. Jinými slovy, *normální* lidé „nově“ nečetli pouze významy ideologického jazyka, ale byli rovněž ochotní redefinovat něco tak konkrétního jako pracovní čas zaměstnance – formálně byl člověk v práci (pracoval pro Československý rozhlas), ve skutečnosti dělal na „svém“. Nebo jinak řečeno: formálně náležel čas, který Kaplan trávil v práci, státu, ve skutečnosti si však Kaplan určitou porci tohoto zestátněného času – s pomocí *normálních* lidí, kteří dělali totéž – bral zpět. K problému zestátnění času v pozdním socialismu viz (na příkladu Rumunska) K. Verdery: *What was socialism, and what comes next?*

Panton, kde řídil dvě edice – Cesty a Rock. V roce 1985 vydal v edici Cesty EP Jaromíru Nohavicovi. Na desce byly čtyři písni: *Kejklíři*, *Bláznivá Markéta*, *Zatímco se koupeš* a *Divoké koně*. S vydáním desky nebyl podle Rösslera žádný problém, neboť jeho šéf byl „velmi osvícený a vůbec úžasný člověk, se kterým se dalo mluvit normálně“. Nohavicovo EP následně Rössler osobně (a oficiálně – ve stánku Pantonu) prodával v Plzni na Portě – na stejném ročníku Porty (1985), na kterém *reálně existující Nohavica* vystoupit nemohl, neboť jeho písni (jmenovitě i *Bláznivá Markéta*) byly plzeňským národním výborem prohlášeny za ideově závadné, za protisocialistické.¹⁸¹

U tohoto obrazu se na chvíli zastavme. Nohavica z masa a kostí není povolen, avšak na stejném místě, kam je Nohavici jakožto autorovi protisocialistických písni vstup zapovězen,¹⁸² se tytéž protisocialistické písni, nahrané tím samým Nohavicou, prodávají v oficiálním stánku státního hudebního vydavatelství. Nohavica je tudíž fyzicky nepřítomen (nikdo ho *nevidí*¹⁸³), přesto je všudypřítomný (Rössler: „*Všichni* si tam tu desku mezi sebou ukazovali“). Tento nejednoznačný obraz lze považovat za funkční metaforu pro pozdně socialistickou realitu, jelikož to, jak v této realitě byla nějaká konkrétní událost pojmenována v oficiální komunikaci (kde bylo třeba užívat ideologický jazyk a slov jako „angažovaný“, „socialistický“, „pokrovský“ atd.), nemuselo mít nic moc společného s tím, čím tato událost ve skutečnosti (svým obsahem) byla. Bylo tedy nesmírně důležité, aby událost *mohla být* v oficiální komunikaci pojmenována jako cosi, co je „angažované“, „socialistické“ nebo „pokrovské“ (a o tom, co se těmito slovy bude moci pojmenovat, neustále vyjednávali různé zájmy sledující pověření mluvčí autoritativního jazyka¹⁸⁴), avšak všechny tyto

¹⁸¹ Viz „*Dodatky k rozhodnutí OK NvmP č. K-236/510/85-Vot - Porta 85*“, in: soukromý archiv Michala Konečného, otištěno rovněž in: M. Konečný: *Průlety folkovou pamětí*, s. 146–148.

¹⁸² Traduje se historka, že Nohavica do Plzni na Portu v roce 1985 přijel, ale že byl „naložen“ na nejbližší vlak zpět do Ostravy.

¹⁸³ Rössler odpověděl „svazákovi, který to tam řídil“ a který se jej zeptal, jak je možné, že prodává desku „zakázaného“ autora, těmito slovy: „Nemusíš přece všechno vidět. – a on se zaradoval a dělal, že to *nevidí*.“

¹⁸⁴ Rössler, který se později (za perestrojky) stal hlavním dramaturgem prvních Rockfestů, vzpomíná, jak po uveřejnění článku Nová vlna

přívlastky („pokrokový“ atd.) – když už se jimi událost v oficiální komunikaci vykázat mohla – nevypovídaly o obsahu této události vůbec nic. Mnohé pozdně socialistické aktivity¹⁸⁵ tak byly nepřítomné (protože je nebylo možno pojmenovat jinak než pomocí významově vyprázdneného hypernormalizovaného autoritativního jazyka) a všudypřítomné současně.

FANDĚNÍ DISENTU

Jiřina Šiklová ve svém eseji¹⁸⁶, v němž definuje „šedou zónu“, říká, že lidé, kteří se v tomto prostoru nalézali, se od disidentů lišili „odvahou, nechutí či neschopností konfrontovat se s mocí“. Šiklová nicméně neopomene zdůraznit, že tito lidé, ač byli pouhými „diváky toho, co se děje“, byli diváky zúčastněnými – Chartě totiž „fandili“, občas jí dokonce „viditelně tleskali“ atd.

V této kapitole si dosud ukazujeme životy lidí, kteří se takovému vymezení příčí – Grim nebo třeba Mottl (poznámka 169) byli *apolitičtí*; politika je nezajímala a nebařili se o ni. Nebařili se dokonce ani o tom, kdo je a kdo není v komunistické straně (někteří jejich blízcí kolegové přitom ve straně byli).¹⁸⁷ Bylo jim to jedno – takové řeči do jejich klubů nepatřily. Řešilo se v nich něco jiného, podstatnějšího, něco, co bylo

se starým obsahem (*Tribuna*, 1983) argumentoval v debatě se svým nadřízeným v rozhlasu, že rocková hudba je přece „pokroková“ a že „vždycky bojovala za mír“. Poté, co s těmito argumenty u nadřízeného uspěl (nadřízený byl totiž „rozumný člověk“), začal Rössler organizovat spolu s dalšími svými kolegy pod záštitou rozhlasu přehlídky rockové hudby, jež nazval „Rockový maratón za mír a život, proti jaderné válce“. Název odkazuje k „Světovému shromáždění za mír a život, proti jaderné válce“, které se v červnu 1983 konalo v Praze. Je to jen další příklad deteritorializace ideologického jazyka. Vzpomeňme si v této souvislosti na to, jak svazáci z Havlíčkobrodská nazvali svůj lipnický festival Písni za mír (rok 1984). Více viz druhou kapitolu.

185 Tím ale v žádném případě neříkáme (a bylo by velkou chybou si něco takového myslet), že tyto aktivity byly nutně „antisocialistické“, „antiangažované“ či „antipokrokové“.

186 J. Šiklová: The „Gray Zone“ and the Future of the Dissent in Czechoslovakia.

187 Do komunistické strany vstoupil (v roce 1989) například i námi zmínovaný Ivan Rössler.

za politikou (Mottl v této souvislosti říká, že klub byl *mimo*). Disent byl jiný svět než ten jejich, neznali ho a ani je nelákal. A když se s ním náhodou setkali, necítili se dobře.

Na jedno z takových výjimečných setkání vzpomíná Jan Horák (narozen 1952), který vedl poté, co se vrátil z vojny (1977), klub mladých v Opavě.¹⁸⁸ Na rozdíl od Grima či Mottla disidenty přece jen znal, byť je znal – jak říká – minimálně. Setkání s nimi popisuje takto:

V Brně jsem se asi dvakrát dostal na nějaký mejdan, snad do konce k Petru Cibulkovi. Abych byl ale upřímný, tak musím říct, že pocit, který jsem z toho měl, byl velmi špatný. Bylo to takové spiklenectví. Mě to neoslovilo. Já nebyl partyzán, nechtěl jsem jím být, chtěl jsem ty věci dělat normálně, třeba i na hraně, ale normálně. Bavit sebe a bavit ostatní. Říkal jsem si, že není důvod, dělat to tajně a schovávat se. A když mi Cibulka pouštěl na sonet duu, nebo co to bylo, nějaké nahrávky Plastiků a dégéček a říkal mi, jak je to super, tak se příznám, že mě to vůbec super nepřišlo. Nebylo to to, co bych chtěl dělat.

Horák chtěl žít *normálně*, a tak dělal věci jinak. Například ještě před tím, než byl povolán na vojnu, získal „úžasný šolich“:

Čtyři hodiny denně jsem pracoval v archivu, takže jsem měl razítko v občance. Nemohli mě proto zašít. Ale díky tomuhle úžasnýmu šolichu jsem měl čas na folk a bigbit. Dělal jsem v Brně třeba rockové diskotéky s Pavlem Váněm. Vedle toho jsem taky dělal poezii a folk a tak. Kdybych někde hákoval, tak by to nešlo.

Vzpomeňme si v této souvislosti na příběh Grima o výstupu na Strečno, ale vzpomeňme si například také na Kaplana a jeho práci v rozhlasu (viz poznámku 180). Všechny tři příběhy se v jednom klíčovém aspektu shodují: všichni tři (Grim, Kaplan, Horák) něco na první pohled dělají (uctívají výročí SNP, pracují v rozhlasu nebo archivu), avšak to není

188 Je to tentýž Jan Horák, o kterém jsme mluvili v souvislosti s Valašským špalíčkem ve čtvrté kapitole. Horák se zrovna tak podílel na organizaci ostravského Folkového kolotoče.

zdaleka všechno, co dělají, a ani to není to hlavní, co dělají – ve skutečnosti si totiž všemi těmito činnostmi a pracemi (nebo také funkczemi), které se jim nijak neprotiví (nepovažují je za „kolaboraci“ atd.), vydobývají prostor a čas na aktivity, které je zajímají *doopravdy* a které by bez uctění výročí SNP či třeba práce v archivu dělat nemohli; neměli by na ně čas. Jejich na první pohled hlavní pracovní činnost tak ve skutečnosti byla vskutku jen „šolichem“ („vedlejšákem“, „zašívárnou“ atd.), jak to nazval Horák, byť šolichem nepostradatelným.

Lze tedy říci, že není tak úplně pravda, že by tito lidé¹⁸⁹ „nemuseli“, jak říká Šiklová, když definuje šedou zónu, „podpírat‘ svou pracovní kariéru stranickou legitimací či jinými politickými funkczemi“¹⁹⁰. Pravdou je něco docela jiného – všichni tito lidé měli *funkce* (byli to vesměs svazáčtí funkcionáři různých stupňů) a někteří (například Rössler) měli *stranickou legitimaci*. Ba co víc, právě to, že měli funkce (že byli pověření mi mluvčími ideologického jazyka), jim umožnilo dělat to, co dělali. Funkce ani stranické legitimace nepotřebovali pro své „pracovní kariéry“ (ty považovali za pouhý *šolich*, za něco málo podstatného), potřebovali je pro to, aby mohli dělat to, co jim připadal *doopravdy* důležité – co jejich pozdně socialistickým životům dávalo smysl.

* * *

Definici šedé zóny, jak ji předložila Jiřina Šiklová, proto chceme přereformulovat. Podle našeho názoru se takový prostor s charakteristikami, které mu Šiklová připisuje, začal vytvářet – minimálně pokud jde o folk, ale naší hypotézou je, že tato teze platí obecně – až na samém konci 80. let, tedy vlastně až v době, kdy Šiklová svůj text psala. Až teprve tehdy se disent stal tím společenstvím lidí, kterému lidé jako Horák (a další námi v této kapitole citovaní) „fandili“ a „viditelně tleskali“, a někdy dokonce i začali cítit, že by měli dělat něco „víc“ („žít

189 Přitom tito lidé „dělali“ folk a rock před rokem 1989.

190 J. Šiklová: The „Gray Zone“ and the Future of the Dissent in Czechoslovakia.

v pravdě“ atd.). Disentu na konci 80. let ale nezačali fandit zdaleka jen lidé jako Horák,¹⁹¹ disentu na konci 80. let – a zvláště pak v okamžiku zhroucení systému – začala „fandit“ na jistý čas i ta část společnosti, kterou Šiklová nazývá „mlčící většinou“. I ta totiž na konci 80. let přejala slovník disentu. Předtím byl však disidentský svět pro takřka všechny tyto lidi světem vesměs *nенормálnим*, excesivním. Setkat se s disidenty nebylo příjemné (z těchto výjimečných setkání lidé mívali „špatný pocit“) a z lidí, kteří sice nebyli disidenty, ale v určitých situacích vyjadřovali explicitně disentní postoje (vzpomeňme si na příběh o „Zalabákově“ z úvodu této knihy, který se na schůzích „vždy zdržel“), si *normalní* lidé dělali legraci.

To ale neznamená, že by šedá zóna neexistovala – existuje *dnes*. Je konstruována retrospektivně. Například Vladimír Merta natočil třídlný dokument a nazval jej případně: *Šedá zóna* (2016). Na samém začátku Merta zahráje úryvek jedné ze svých písní (*Chtít chytit vítr*) a poté celému dokumentu udá tón, když řekne: „Typická folkařská metoda, jak přežít: být raději o stupínek zbabělejší, abych potom nemusel odolávat různým nátlakům. Možná se tomu dá říct *lyrický underground*.“¹⁹² V těch několika slovech je obsaženo vše podstatné, co o šedé zóně říká Šiklová – na jedné straně nedostatek odvahy a z něho plynoucí neochota střetnout se s „mocí“ (Šiklová v té souvislosti mluví o „drobné kolaboraci“ šedé zóny s establishmentem/režimem), na druhé straně je v těch slovech i tichá sounáležitost (fandění) s disentem. Merta se cítí být s disentem na jedné lodi. Sice nestojí u kormidla (je o stupínek zbabělejší), ale v podpalubí je; proto je Mertův folk undergroundem, byť undergroundem *lyrickým*.

Šedá zóna retrospektivně zabarvuje i mnoho jiných pozdně socialistických postav. V námi ve druhé kapitole zmínovaných knižních vzpomínkách¹⁹³ dramaturga Porty Michala Konečného nalezneme totéž, co v Mertově dokumentu – *drobné kompromisy*, ale především mnoho „protestu“ a „bojů

¹⁹¹ Tj. lidé, které tu vykreslujeme jako viditelné symptomy mnohem širšího deteritorializačního procesu, který ovládl 70. a 80. léta.

¹⁹² *Šedá zóna* (online), <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10563588855-seda-zona/213542156310001/>.

¹⁹³ M. Konečný: *Průlety folkovou pamětí*.

s bolševikem“. Kompromisy, který by dnes mohly být označeny mainstreamovým narrativem jako kompromisy příliš *velké* (například Konečného členství v KSČ), tematizovány nejsou vůbec; do příběhu, který je (retrospektivně) vyprávěn jazykem disentu, se taková fakta totiž nehodí, a tak na ně při čtení knihy nenarazíme.¹⁹⁴

Jiný dokument České televize – z cyklu Zašlapané projekty, který mapuje „nápady a projekty, které za minulého režimu nesměly spatřit světlo světa“¹⁹⁵ – se zabývá ostravským Folkovým kolotočem. Moderátor, podléhající černobílému vidění socialismu, zajde v úvodním slově ještě dál než Merta v Šedé zóně. Zbabělost zcela škrtá a řekne (pateticky, za zvuků dramatické hudby) toto: „Budu vám vyprávět příběh nadšených organizátorů a muzikantů. V éře normalizační šedi toužili po pravdivém slově, hlubší myšlence a pocitu svobody...“ Jinými slovy, z podpalubí (*z lyického undergroundu*) moderátor organizátory (a v této kapitole jsme část z nich citovali) a muzikanty přesunuje rovnou ke kormidlu (bojují s „režimem“, s „normalizační šedí“, ve které je jejich touha po pravdě zašlapávána).

Všechny tyto a jiné postsocialistické promluvy retrospektivně konstruují mainstreamový diskurz, který jsme v první kapitole nazvali v souvislosti s folkem diskurzem pódia a který bychom stejně tak dobře mohli nazvat diskurzem šedé zóny fandící a viditelně tleskající disentu.¹⁹⁶

194 V jiných retrospektivně vyprávěných příbězích však narátori dokáží své členství v komunistické straně s jednoznačně vyjádřeným odporem k „bolševikovi“ bez problémů sloučit. Například Luděk Lešnovský, Mottlův kolega z ostravského klubu, který byl v týmu lidí organizujících Folkový kolotoč, byl před rokem 1989 straníkem (osm let), ale ve svém vyprávění (rok 2017), hned poté, co řekne, že byl ve straně, nemá problém říci, když dojde na konec Folkového kolotoče v Ostravě, toto: „Bolševík najednou zjistil, že se tu shromažďuje velké množství lidí. A když někde komunista vidí, že se někde shromažďuje spousta lidí, tak začal být nervózní. Několik let se dařilo kličkovat, až tvrdé jádro, pěst dělnické třídy zasáhla.“ Pro Lešnovského tak není slovo „komunista“ (nebo „bolševik“) synonymem slova „straník“, spíše je synonymem slova „ideolog“.

195 Těmito slovy pořad propaguje Česká televize.

196 Šiklová mimořádem název tohoto prostoru – *zóna* – dává do souvislosti s Tarkovského filmem *Stalker*. Kdybychom chtěli Šiklovou vzít za slovo, mohli bychom namítnout, že sám Tarkovskij, když byl dotazován, co

Důsledkem tohoto diskurzu nejsou jen postsocialistické *uchronie* (podivné slepence faktů a snových fikcí, které jsme si ukázali ve třetí kapitole), ale také spodní (sebeobviňující) proud v narrativech některých pamětníků, kteří se snaží *uchroním* vyhnout. Někdy se mi stalo, že některý z narátorů vyprávěl o své činnosti před rokem 1989 velice prakticky:¹⁹⁷ dělal jsem tohle a tohle, vstoupil jsem tam a tam atd., a díky tomu jsem vytvářel věci, které dělali můj život smysluplný, zábavný, barevný atd. Po několika dnech mi ale tentýž narátor zavolal nebo poslal e-mail a svůj příběh doplnil hodnotovým soudem – například řekl, že se za svou existenci před rokem 1989 dnes tak trochu stydí, protože si není jist, jestli všechny ty „kompromisy“, které dělal, stály za to, jestli se kvůli nim nestal bytostí horší, než by jinak byl. Typickým příkladem tohoto spodního proudu je Milan Kaplan. Poté, co jsme spolu natočili několik rozhovorů, mi poslal e-mail, ve kterém své vyprávění o životě před rokem 1989 opatřil příkrým hodnotícím soudem. E-mail nazval „O kultuře v minulém světě“ a psal v něm toto:

Deformující a špatné bylo, že jsme lhali a podváděli, abychom mohli dělat to, čemu jsme věřili a co bylo z našeho pohledu opravdové. To lhaní, kličkování, podvádění a neúctu k pravidlům jsme si otiskli do genů, předáváme je dál, a to je hodně špatné. Účelovost, účelové jednání a postoje, které jsme se tehdy naučili, se promítají do života v ČR dnes, a tak to bude ještě hodně dlouho. Kultura je šířitelem memů a ty, které jsme ve svém nadšení šířili, prostě nesly stopy neslušností, účelovosti.

V dalším e-mailu Kaplan ještě dodal toto:

že má vlastně ta zóna představovat, odpověď, že zóna je výmyslem, že nikdy neexistovala. Vymyslel si ji Stalker. Zatímco však Stalkerův výmysl měl dávat naději nešťastným lidem, šedá zóna Jiřiny Šiklové dnes (retrospektivně) umožňuje lidem, kteří ve veřejných promluvách používají jazyk disentu a ulpěli v konceptuálním rámci černobílého socialismu, „vyvinit“ se (budeme-li požívat jejich, ne naše slova) s pomocí zázračných příběhů (postsocialistických *uchronií*) z toho, čemu říkají „kolaborace s režimem/se zlem/se lží, s bolševikem, s komunistou“ atd.

¹⁹⁷ Ostatně lze říci, že lidé, kteří organizovali folkové a rockové koncerty před rokem 1989, byli velice praktickými lidmi. Mnoho z nich jich také velmi rychle po listopadu 1989 začalo podnikat, a zejména (jistě nikoli náhodu) v oblasti PR.

To není sebemrskáčství. Jsem rád, že jsem byl u toho, když znovu vznikala opravdovost. Jen už vím, respektive jsem přesvědčen, že to minulé kličkování a lhaní ovlivňuje současnost celé východní Evropy. Aniž si to uvědomujeme, aniž to chápeme, aniž jsme schopni domyslet důsledky. A „moje“ kultura je (byla) silným šířitelem toho viru. Vždyť já si dokonce osvojil a byl schopen použít slovník svých dohližitelů. Museli jsme to tak dělat, a dělali jsme to s nadšením, paličatostí a láskou, ale zaplatili jsme za to „ojetými“ dušemi. Na druhé straně je to docela přijatelná daň za dnešek.

Kaplan z e-mailu je typickým *socialistickým* člověkem známým z bezpočtu mainstreamových historických knih psaných po roce 1989. Je zdevastovaným, narušeným jedincem s „ojetou“ duší. Lhal, podváděl a obtisklo se mu to všechno v genech, které šíří dál, a budou tím trpět ještě příští generace.

Tvrďim, že Kaplan zpřed roku 1989 o sobě smýšlel jinak, třeba i ambivalentně a s pochybnostmi o tom, co dělá, ale každopádně o sobě smýšlel lépe, než o své činnosti smýší dnes; byl jiným Kaplanem. A je dost možné, že právě toto mé přesvědčení – tj. že existuje/existovalo mnohem více autentických „Kaplanů“ než ten jeden postsocialistický (s „ojetou“ duší atd.) – bylo jednou z hlavních motivací pro napsání této knihy.

Možná, že jsem třeba jenom chtěl, aby se lidé jako on dnes cítili o trochu lépe, a rozhodl jsem se zbavit je někdy až příliš moralizujícího jazyka disentu,¹⁹⁸ kterým pozdně socialistický folk (fenomén zcela jiné povahy) bývá běžně popisován.

Jednoduše řečeno, měl jsem nejasný pocit, že by bylo bývalo lepší, kdyby se lidé jako Kaplan (ale třeba i Michal Koněčný atd.) necitili jako geneticky modifikované zrůdy, které se uchylují buď k *uchroniím*, anebo k sebezpytování.

198 Bez ohledu na to, že si disidentů za jejich postoje vážím.